

JEGYZETEK

A fordítás során – a jelen szöveg megkívánta módosításokkal – felhasználtam Tóth Imre *Palimpszeszt (Szavak egy háromszög előtt)* című kötetének szövegét, az átfedések azonban annyira sokrétűek, hogy ezeket egyedileg nem jelöltem meg (Budapest, Typotex, 2001, Moldovay Tamás fordítása).

1. A filozófia és annak helye a Nyugat szellemiségének terében

- ¹ Szójáték a *prince* = herceg és a *principe* = princípium, alapelv szavakkal.
- ² *Etre su* – lefordíthatatlan nyelvi játék a létingével.
- ³ G. S. Kirk – J. E. Raven – M. Schofield: *A preszókratikus filozófusok*. Budapest, Atlantisz, 2002. 383–384. o. Csiszter Kálmán – Steiger Kornél fordítása.
- ⁴ Platón: *Parmenidész*, 131B. In *Platón összes művei*. Budapest, Európa, 1984. Kövendi Dénes fordítása.
- ⁵ Lefordíthatatlan szójáték: *comprendre* = tartalmaz, magában foglal, megért, felfog. Pascal: *Gondolatok*, VI. 348. Szeged, Lazi, 2005. Pődör László fordítása.
- ⁶ Pál első levele a korintusiakhoz, 9,20.
- ⁷ Ézsaiás könyve, 58,6–7.
- ⁸ Arisztotelész: *Politika*. Budapest, Gondolat, 1969. 73. o. Szabó Miklós fordítása.
- ⁹ Platón: *A szofista*. Budapest, Atlantisz, 2006. Kövendi Dénes fordítását átdolgozta Bene László.
- ¹⁰ Tóth Imre a francia eredetiben a görögnek (ἄλογον) megfelelően az „irracionális” szót használja, ez az alapja a matematikai párhuzamnak.

- ¹¹ *A szofista* fordítójának betoldása azzal a megjegyzéssel, hogy az ógörögben a létige kopulatív használatáról van szó. Franciául ez probléma nélkül visszaadható (és a létige kopulatív használatából eredő nyelvi játékkal Tóth Imre már fentebb is élt).
- ¹² A Tóth Imre-féle francia fordítást követve Kövendi Dénes – Bene László fordítása nyomán.
- ¹³ Kövendi Dénes – Bene László fordítása nyomán („A szofista a nem-létező sötétségébe menekül”).
- ¹⁴ Kövendi Dénes fordítása.
- ¹⁵ „A szélső és a középső logosza” kifejezés a görög eredeti szó szerinti fordítása – a magyar *Elemekben* (Budapest, Gondolat, 1983, Mayer Gyula fordítása) ehelyett a „folytonos arány” kifejezés szerepel (mai terminológiával a megfelelő fogalom az „arany metszés”). A következő mondatban szereplő *Phaidrosz*-idézet Kövendi-féle fordításában sem pontosan az idevágó kifejezés szerepel (Budapest, Atlantisz, 2005).
- ¹⁶ A λόγος többek között „arány”-t is jelent. Kövendi Dénes fordításában: „De gondolom, te is úgy látod, hogy minden beszéd testének olyan felépítésűnek kell lennie, mint egy élőlénynek: nem hiányozhat a feje vagy a lába, hanem eleje, közepe és vége kell, hogy legyen, amelyek egymáshoz is, meg az egészhez is odaillesenek.”
- ¹⁷ Pascali kifejezések – Pavlovits Tamás fordítása.
- ¹⁸ Euklidész 5. posztulátumáról, ismertebb nevén a párhuzamossági axiómáról van szó, vagyis arról az állításról, mely szerint adott egyeneshez adott külső pontból pontosan egy párhuzamos (azaz az egyenest soha nem metsző) egyenes húzható. (Euklidész eredetileg kicsit másképp fogalmazta meg ezt az állítást, vö. *Elemek*, Első könyv, 5. posztulátum.) A párhuzamossági axióma fontos szerepet játszott a matematika történetében: hosszú időn át sokan próbálták – sikertelenül – Euklidész többi axiómájából levezetni, a 19. század elején pedig Bolyai és Lobacsevszkij is úgy alkotta meg nem-

euklideszi geometriáját, hogy a párhuzamossági axióma helyett annak tagadását vette fel az axiómák sorába.

- ¹⁹ Platón: *Parmenidész*, 156d–e.
- ²⁰ Szemere Samu fordításában: „A matematika ama meghatározás feltevésének köszönheti legragyogóbb eredményeit, amelynek ellentmond az értelem.” – Hegel: *A logika tudománya*, I. Budapest, Akadémiai, 1979. 80. o.
- ²¹ „*la terrifiante puissance de la négativité*” – Hegel: *A szellem fenomenológiája*. Előszó. Budapest, Akadémiai, 1979. 24. o. Szemere Samu a „*négativité*” szót „negativitás”-nak fordítja, szerintem azonban a „tagadás” szó ebben a kontextusban világosabb, ezért a címben meghagytam a „negativitás”-t, később azonban a „tagadás” kifejezést használom.
- ²² Platón: *Phaidón*. In *Platón összes művei*. Budapest, Európa, 1984. Kerényi Grácia fordítása.
- ²³ Eckhart mester: *Beszédek*. Budapest, Paulus Hungarus – Kairosz, 2003. 84. o. Adamik Lajos fordítása.
- ²⁴ Tóth Imre itt feltehetően nem szó szerint idéz; vö. *Beszédek*, 30. o.
- ²⁵ Spinoza: *Etika*. Negyedik rész. Előszó. Szemere Samu fordítása.
- ²⁶ Camus: *A lázadó ember*. Budapest, Nagyvilág, 1999. 90. o. Fázsy Anikó fordítása.
- ²⁷ II. 1. C) *A világtörténet tartalma* – nem szó szerinti idézet.
- ²⁸ Hegel: *A szellem fenomenológiája*. Id. kiadás. 301. o. Szemere Samu fordítása.
- ²⁹ Lukács 24,31.
- ³⁰ Az idézet valószínűleg nem a *Jegyzetfüzet*ből, hanem Simone Weil *L'enracinement* című művéből származik. Ebből részletek jelentek meg magyarul az *Ami személyes és ami szent* (Budapest, Vigilia, 1998) kötetben, de az idézett mondat abban nem szerepel.
- ³¹ Diogenész Laertiosz: *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei tíz könyvben. II. kötet*. Budapest, Jel, 2007. 107. o. Rokay Zoltán fordítása.

2. Gottlob Frege matematikafilozófiája.

Filozófiai restauráció és tudományos ellenforradalom

- ¹ A francia „*franc*” jelentései: 1. frank; 2. egyenes, becsületes, őszinte; 3. szabad.
- ² „...mert az általános gyakorlat igazoló erejével a divat a legcsúnyább jelmezre is a szépség bélyegét képes ütni”.
- ³ Gottlob Frege: *Az aritmetika alapjai*. Budapest, Áron, 1999. 117–118. o. Máté András fordítása.
- ⁴ *Uo.* 124. o.
- ⁵ *Uo.* 6. o. (26. §).
- ⁶ Mivel Frege írásának részletei magyarul válogatott tanulmánykötetében jelentek meg, itt e magyar kiadás oldalszámait adom meg. Gottlob Frege: *Az aritmetika alaptörvényei. I. kötet*. In uő: *Logikai vizsgálódások*. Budapest, Osiris, 2000. 148–149. o. Máté András fordítása.
- ⁷ *Az aritmetika alapjai*, 51. o.
- ⁸ *Az aritmetika alaptörvényei, I.*, 155–156. o.
- ⁹ *Az aritmetika alapjai*, 117–118. o.
- ¹⁰ *Uo.* 78. o.
- ¹¹ Kövendi Dénes – Bene László fordítása (Budapest, Atlantisz, 2006).
- ¹² Kövendi–Bene fordításában: „A szofista a nem-létező sötét-ségébe menekül”.
- ¹³ Csiszter Kálmán – Steiger Kornél fordítása, in Kirk–Raven–Schofield: *A preszókratikus filozófusok*, Budapest, Atlantisz, 2002. 365. o.
- ¹⁴ Magyarul Georg Cantor: „Végtelenség a matematikában és a filozófiában. Válogatott szemelvények”, *Filozófiai Figyelő*, 1988/4. 70. o. Szabó Zoltán fordítása. A fordítást Tóth Imréhez igazodva módosítottam.
- ¹⁵ *Az államférfi* 284C–D helyén magyarul „a mérés tudománya” kifejezés (Budapest, Atlantisz, 2007), a *Philébossz* 26D helyén „a határ szabta mértékben fogant és megszülető létezők” ki-

- fejezés szerepel (Budapest, Atlantisz, 2001). Horváth Judit fordításai.
- ¹⁶ Telegdi Zsigmond fordítása.
- ¹⁷ *Arról, hogy mi van.* In uó: *A tapasztalattól a tudományig. Válogatott tanulmányok*, Budapest, Osiris, 2002. 115–116. o. Eszes Boldizsár fordítása.
- ¹⁸ Vö. Cantor: *id. mű.* Tóth Imre nem szó szerint fordítja.
- ¹⁹ *Az aritmetika alapjai*, 117. o.
- ²⁰ *Uo.* 39. o.
- ²¹ Vagyis olyan síkról, amelynek egyetlen pontját eltávolítottuk.
- ²² *Az aritmetika alapjai*, 39. o. A fordítást Tóth Imréhez igazodva módosítottam.
- ²³ *Uo.* 127. o.
- ²⁴ Euklidész: *Elemek.* Első könyv, 1. definíció. – Mayer Gyula a *σημεῖον* szót „pont”-nak fordítja, ezért a fordítását itt módosítottam.
- ²⁵ Mayer Gyula fordításában: „Ezt a pontot a kör középpontjának nevezzük.” Első könyv, 16. definíció.
- ²⁶ Lásd Euklidész: *Elemek.* Első könyv, 5. posztulátum.
- ²⁷ Hasonló szövegrész magyarul: „Az, ami bennem szemlél, szemléletet hoz létre, úgy, amint a geometerek is szemlélődve rajzolnak ábrákat.” Plótinosz: *A természetről, a szemlélődésről és az egyről.* In uó: *A szépről és a jóról. Istenről és a hozzá vezető utakról.* Budapest, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 1998. 126–127. o. Techer Margit fordítása.
- ²⁸ Charles Baudelaire: *Szépség.* Tóth Árpád fordítása.
- ²⁹ „Bolyai Bolyai János Úr, Ő császári és Királyi Felsőge Hadmérnökségének Temesvári Főhadnagya”.
- ³⁰ *Az aritmetika alapjai*, 87. o.
- ³¹ *Uo.* 39. o.
- ³² *Uo.* 87–91. o.
- ³³ „*Crotte de chèvre*”, szó szerint „kecskeganéj”: a német és a francia kifejezés is bevett, átvittén ostobaságot, értéktelen dolgot jelent.